

Манба ва адабиётлар руйхати:

1. Портер М. Конкуренция. Пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2005, 256 с.
2. Rosenfeld S. Backing into Clusters: Retrofitting Public Policies. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: www.oecd.org.
3. Schmitz H. On the clustering of small firms // IDS Bulletin. - 1992. - Vol.23, No.3., P. 63.
4. Doeringer P., Terkla. D.G. Business Strategy and Cross-Industry Clusters // Economic Development Quarterly. - № 9 (3), 1995. – pp. 225-237.
5. Мустафакулов Ш. Кластерли ёндашув асосида ҳудудий инфратузилмани шакллантиришда устувор йўналишлари // "BIZNES-Эксперт" – № 9(105), 2016. – Б.12.
6. Қодиров А.М, Ахмедиева А.Т, Убайдуллаев Д. Кластер механизми. *Agroiqtisodiyot*, №1, 2017. 38-44б.
7. Отажонов Ш.И. Инновацион кластерларни ривожлантириш асосида ҳудудий иқтисодиёт тармоқлари инновацион фаоллигини оширишнинг методологик жиҳатлари // *Иқтисодиёт ва таълим* / 2017 №5 –б. 90-94.
8. Захидов Г.Э. Ўзбекистон енгил саноатида ишлаб чиқаришни кластер усулида ташкил этиш ва бошқариш самарадорлиги. Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. ЎЗР. БМА, 2017.- 24 б.
9. Александрова А.Ю. Туристские кластеры: содержание, границы, механизм функционирования // *Современные проблемы сервиса и туризма*. - 2007. - №1. - С.51-61.
10. Nordin, S. (2003). *Tourism Clustering & Innovation*. European Tourism Research Institute, MidSweden University, Sweden. p.27-28.
11. Dana-Nicoleta Lascu, Lalita A. Manrai, Ajay K. Manrai, Allison Gan. "A cluster analysis of tourist attractions in Spain: Natural and cultural traits and implications for global tourism" // *European Journal of Management and Business Economics*, Vol. 27 Issue: 3, 2018. pp.218-230, <https://doi.org/10.1108/EJMBE-08-2017-0008>

МАМЛАКАТИМИЗНИНГ ТУРИСТИК САЛОҲИЯТИ ВА УНДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ДАВЛАТ ТОМОНИДАН ҚўЛАБ-ҚУВВАТЛАНИШИ

**Суюнова Камилла Бахромовна –
Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти,
PhD таянч докторант**

Аннотация: Ушбу мақолада туризми давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб-қувватлаш, туризми изчиллик билан ривожлантиришга берилаётган имкониятлар, туризм миллий иқтисодиётнинг бирига айланаётганлигини, шу билан бирга мамлакат ялпи ички махсулотининг ўсишининг асосий манбаи эканлиги каби долзарб масалаларни ўз ичига олади.

Таянч сўзлар: Давлат сиёсати, туризм, туристик хизматлар, даромад, бандлик, инвестиция.

Аннотация: В статье исследовано превращение туризма в одну из сфер национальной экономики и вместе с тем его значение в качестве важного источника роста внутреннего валового продукта государства. Принимая во внимание данные сферы, научно обоснованы основные направления государственного регулирования туризма и возможности для его интенсивного развития.

Ключевые слова: Государственная политика, туризм, туристические услуги, доходы, занятость, инвестиции.

Annotation: This article discusses urgent tasks, which include the transformation of tourism into one of the income items of the national economy, and tourism is also the main source of growth of the country gross domestic product. Given these facts, the article scientifically substantiates the opportunities provided by the state to optimize tourism and its consistent development.

Key words: State policy, tourism, tourist services, income, employment, investments.

Кириш. Дунё миқёсида туризм мамлакатлар иқтисодиётида жуда тез ривожланиб боровчи ва катта наф келтирувчи йўналишларидан бири. Ҳозирги даврда Ўзбекистонда туризмнинг турли соҳаларини тез суръатлар билан ривожлантиришга катта имкониятлар яратилиб, туризми давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб-қувватлаш масалалари юзасидан самарали ва тезкор чора-тадбирлар кўрилмоқда, унинг ҳуқуқий асослари такомиллаштирилмоқда. Айниқса, Самар-

қанднинг Ипак йули марказларидан бири сифатидаги мавқеи, мустақиллик натижасида мамлакатимизда туризмнинг турли соҳаларни ривожлантиришга эҳтиёжнинг кўпайиши, ушбу эҳтиёжларни қондириш мақсадида давлат томонидан яратилаётган имкониятлар натижасида туризми ҳар томонлама ривожлантирилиши ва унинг самарадорлигини ошириш масалалари асослаб берилади. Жумладан, изчил ислоҳатдан, Ўзбекистоннинг туризм салоҳиятини комплекс ра-

вишда ривожлантиришга йўналтирилган 20 дан ортиқ норматив ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинди. Демак бу соҳада изчил ислоҳатлар амалга оширилмоқда. Зеро бу соҳани юксак тараққий эттириш мамлакатимизда янги иш ўринларини яратиш, иқтисодиётни диверсификация қилиш, ҳудудларни жадал ривожлантириш, валюта тушумларини кўпайтириш, аҳоли даромадлари ва турмуш даражасини ошириш, қисқача айтганда, фаровонликка хизмат қилади.

Бутунжаҳон туристик ташкилоти (БТТ) маълумотлари бўйича сайёрамиздаги ишлаб чиқариш-хизматлар бозори айланмасининг 10 фоизи туризм соҳасининг ҳиссасига тўғри келади. Таҳлил натижаларига кўра, 2020 йилга бориб, халқаро туристик саёҳатлардан олинадиган даромадлар бир йилда 2,0 триллион АҚШ долларини ташкил қилиши прогност қилинмоқда [1]. Бу эса, жаҳонда туризм салоҳиятидан тобора кенгроқ ва самарали фойдаланишга ҳаракат қилинаётганини англатади. Ушбу кўрсаткичнинг мамлакатимизда ҳам жадал ўсиши кўзда тутилган.

Туризм соҳасидаги давлат сиёсати истиқболда ҳудудлар ва уларнинг инфратузилмасини комплекс жадал ривожлантиришда туризм соҳаси етакчилик қилиши, долзарб ижтимоий - иқтисодий вазифаларни ечиш, иш ўринларини кўпайтириш, ҳудудлар диверсификацияси ва ривожланишини таъминлаш, аҳолининг даромадлари, яшаш даражаси ва сифатини ошириш ҳамда мамлакатнинг инвестициявий жозибадорлиги ва имижини яхшилашга қаратилган.

Мавзуга оид адабиётларининг таҳлили (Literature review). Бозор шароитида туризмни ривожлантириш ва давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб-қувватлаш муаммолари И.Т. Балабанов, А.И. Балабанов [2], О.В. Белицкая [3], Л.В. Васильева [4], М.Н. Дмитриев, М.Н. Забаева, Е.Н. Малыгина [5], Н.С. Мартышенко, О.Г. Марченко [6], Ф. Котлер, Д. Боуэн, Д. Мейкенз [7], ва бошқаларнинг ишларида баён этилган.

Мамлакатимиз иқтисодчи олимларидан, Н.Т. Тухлиев [8], М.М. Мухаммедов [9], И.С. Тухлиев, Р. Ҳайитбоев, Н.Э. Ибодуллоев, Р.С. Амриддинов [10], ва бошқалар мамлакатимизда туризмни ривожлантиришнинг иқтисодий-ижтимоий ва назарий томонлари, туризм соҳасини давлат томонидан тартибга солиш ва бошқариш усулларини такомиллаштириш, туризмнинг мамлакат иқтисодиётини ривожлантиришдаги, шу билан бирга

аҳолини иш билан таъминлашдаги йўналишлар ёритиб берилган.

Асосий қисм. Ўзбекистонда туризмни жадал ривожлантиришни ҳамда келажакда уни миллий иқтисодиётининг етакчи тармоқларидан бирига айлантириш муаммосини ҳал этишдан иборат. Бозор иқтисодиёти шароитида туризм соҳасини ривожлантиришнинг давлат томонидан тартибга солиш – бу туристик соҳани ривожлантиришда давлатнинг ижтимоий – иқтисодий устуворликларини таъминлаш ҳамда ягона концепция ишлаб чиқариш мақсадида ҳўжалик субъектлари фаолиятига ва бозор конъюктурасига таъсир кўрсатишдир.

2017-2021 йилларда Ўзбекистонни ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясига мувофиқ Ўзбекистонда туризмни мамлакат миллий иқтисодиётининг устун тармоқларидан бирига айлантириш сиёсати изчиллик билан амалга оширилмоқда.

Бизнингча, Ўзбекистонда туризмни жадал ривожлантиришни ҳамда келажакда уни миллий туризмни жадал ривожлантириш ҳамда келажакда уни миллий иқтисодиётининг етакчи тармоқларидан бирига айлантириш муаммосини ҳал этишда масаланинг икки муҳим жиҳатига алоҳида эътибор қаратилиши лозим.

Биринчидан, мамлакатда туризмни устувор соҳа сифатида тан олиш, уни бошқа тармоқларга нисбатан устун ривожлантиришнинг долзарблигини, ўткир зарурат эканлигини асослаш.

Иккинчидан, туризмни бошқа тармоқларга нисбатан тез суръатлар билан ривожлантириш йуллари ва востиларини аниқлаш ва илмий жиҳатдан асослаб бериш. Қайд этилган муаммоларни ечиш бўйича ўзимизнинг айрим илмий мулоҳаза ва қарашларимизни қайд этмоқчимиз.

Ўзбекистонда туризм ҳаракатлари бозорини устувор соҳа сифатида жадал ривожлантириш ва келажакда унинг мамлакат миллий иқтисодиётидаги мавқеини мустаҳкамлашнинг ўта муҳим эканлигини қўйидагилар билан асослаб бериш мумкин.

1. Ўзбекистон улкан туристик салоҳиятига эга. Ўзбекистон тарихий обидаларига бой бўлиб, азал-азалдан хорижлик сайёҳларнинг эътиборини ўзига жалб қилган. Бундан ташқари, Ўзбекистони Ҳаракатлар стратегиясига мувофиқ миллий иқтисодиётини жаҳон ҳўжалиги мавқеига қўтариш ҳамда

дунё мамлакатлари билан иктисодий алоқаларни ривожлантиришга қаратилган ҳатти-ҳаракатлар мамлакатга иш ва тадбиркорлик юзасидан келувчи туристлар сонини, айтилганда шу мақсадларда бошқа мамлакатларда чиқувчи туристлар сонининг кўпайиши учун имкониятлар яратмоқда. 2018 йилда Ўзбекистонда ташриф буюрган хорижлик туристлар сони 5300 кишини, туристик хизматлар экспорти эса 1040.9 млн. долларни ташкил этди. Ташриф буюрган хорижлиик туристларнинг асосий қисми (88.1%) Ўзбекистонга таниш ва қариндошлар билан учрашиш мақсадида, яна бир қисм (9.6%) ўз таътилини ўтказиш, дам олиш, ҳордиқ чиқариш учун ташриф буюрган. Хориждан ташриф буюрган туристларнинг 86.1%, 7.2 % - МДХнинг бошқа мамлакатларидан, 6.2 % - узоқ хориж давлатларига туғри келади. Лекин Ўзбекистонда туризмда мавжуд улкан салоҳиятдан фойдаланиш даражаси ҳали жуда пастлигича қолмоқда. Ушбу тармоқнинг мамлакат ЯИМ даги улуши 2.5 % атрофида.

Мутахассисларнинг ҳисоб-китобларига кўра Ўзбекистонга ташриф буюрувчи хорижлик туристлар сони 2025 йилга қарийб 2 марта кўпайтириш ва 9.1 млн. кишига етказиш, туристик хизматлар ҳажмини эса 2 мартадан зиёдроқда кўпайтириб, 2233 млн. долларга етказиш мумкин.

2. Ҳаракатлар стратегиясида 2017-2021 йилларда ва ундан кейинги даврда ҳам иқтисодий ўсишнинг юқори суръатларини таъминлаш ва шу асосда аҳоли моддий фаровонлигини юксалтириш вазифаси қўйилган [11]. Мутахассисларнинг фикрларига кўра туризмда инвестициялар рентабеллиги кўрсаткичлари бошқа тармоқларга нисбатан анча юқори. Демак, туризмни жадал ривожлантириш мамлакат ялпи ички маҳсулот ҳажмини жадал суръатлар билан ривожлантириш муаммосини ҳал этишда миллий иқтисодиётининг бошқа тармоқларига нисбатан юқори натижа беради.

3. Туризм соҳасини тез суръатлар билан ривожлантириш мамлакатда қўшимча янги иш ўринларни яратиш ва аҳоли бандлигини таъминлашнинг муҳим тармоқларидан бири ҳисобланади. Сабаби, туризм хизматлари ҳажмини кўпайтириш миллий иқтисодиётнинг бошқа тармоқларида, хусусан,

савдо, умумий овқатланиш, қишлоқ хўжалиги, саноат, транспорт, алоқа, ахборот коммуникация технологиялари, коммунал хизматлари каби муҳим тармоқларда ишлаб чиқариш кўламлигини кенгайтиришнинг муҳим тармоқларда ишлаб чиқариш кўламлигини кенгайтиришнинг муҳим омили ҳисобланади. Меҳнат бозорида ишчи кучига талаб ва унинг таклифи ўртасида кескин номувофиқлик мавжуд бўлган, ишсизлик даражаси юқори Ўзбекистон туризмни жадал ривожлантириш эвазига, кўплаб янги иш ўринларини яратиш имкониятларидан ўринли фойдаланиш ўта долзарб муаммо ҳисобланади.

Туризм соҳасининг истиқболида мамлакат ялпи ички маҳсулотини шакллантиришнинг, аҳоли реал даромадлари ва иқтисодиётда бандлигини оширишнинг, давлат бюджетига тушумларни кўпайтиришнинг асосий манбаига айлантириш туристик соҳани умуммиллий даражада давлат томонидан тартибга солишни кучайтириш, замон талаблари даражасига кўтариш билан узвий боғлиқ. Айтилганда туризмни жаҳон бозорига кўтаришда давлатнинг роли жуда катта.

Мавжуд илмий-назарий қарашларга мувофиқ бозор иқтисодиёти шароитида туризм соҳасини ривожлантиришнинг давлат томонидан тартибга солиш – бу туристик соҳани ривожлантиришда давлатнинг ижтимоий – иқтисодий устуворликларини таъминлаш ҳамда ягона концепция ишлаб чиқариш мақсадида хўжалик субъекталари фаолиятига ва бозор конъюктурасига таъсир кўрсатишдир.

Шуни алоҳида қайд этиш керакки, туризмни давлат томонидан тартибга солиш ўз мазмун моҳиятидан ўта мураккаб жараён бўлиб, у бир неча ўзаро бир – бири билан боғлиқ унсурлардан таркиб топган. Ушбу таркибий унсурлар қаторига туризмни ривожлантиришнинг тартибга солиш борасида давлат сиёсатини ишлаб чиқиш тартиби, унинг мақсади, вазифалари ва асосий йўналишлари, шунингдек, уни амалга ошириш воситалари ва усулларини киритиш мумкин. Туризмни давлат томонидан тартибга солиш жараёнининг моҳиятини янада яққол очиб бериш мақсадида уни чизма шаклида изоҳлашга уриниб кўрдик.

1-чизма. Туризм соҳасини давлат томонидан тартибга солиш

Манба: Муаллиф ишланмаси.

Якуний қисм. Тадқиқот натижаларини жаҳон амалиётида туризмни давлат томонидан тартибга солиш 3 турдаги ёндашувлар мавжудлигини кўрсатди ва ушбу ёндашувлар бир-биридан муайян билан фарқланадилар.

Биринчи ёндашув асосан ривожланган мамлакатларга хос бўлиб, унга мувофиқ жойларда туризмни ривожлантириш масалалари ҳўжалик юритувчи субъектлар томонидан мустақил ҳал қилинади. Туризм соҳасида фаолият юритаётган ҳўжалик субъектлари тармоқни ривожлантиришга оид муҳим масалаларни ҳал этишда ва тегишли қарорлар қабул қилишда бозор иқтисодиёти қонун – қоидалари ва тамойилларига таянган ҳолда иш тутадилар. Бундай вазиятда туризм хизматлари бозорини тартибга солиш бўйича махсус давлат органлари бўлишлиги учун эҳтиёж сезилмайди. Ушбу ёндашувнинг моҳияти шундан иборатки, қонун устуворлиги таъминланган ва бозор иқтисодиёти тамойиллари тўсиқсиз амал қиладиган Ғарб мамлакатларида соҳа ҳўжалик субъектлари мустақил равишда туризмни ривожлантиришга оид тўғри ва ижобий натижа берадиган қарорлар қабул қилишга қодир. Бундай мамлакатда миллий туристик маҳсулотни жаҳон бозорига реклама қилишга, уни тартибга солишда махсус давлат органи иштирокига катта зарурат сезилмайди ва бундай мамлакат хорижлик сайёҳлар учун жозибадор ҳисобланади.

Иккинчи ёндашув туризм хизматлари бозорини жадал суръатлар билан ривожлантириш сиёсатини амалга ошираётган мамлакатларга хос бўлиб, бунда ушбу соҳани тартибга солиш махсус давлат органи томони-

дан амалга оширилади. Махсус ташкил этилган давлат органи тегишли ваколатлар ва катта миқдордаги молия ресурсларига эга бўлиб ва унда туризм соҳасини ривожлантириш жараёнларига кучли таъсир кўрсатиш имкониятлари мавжуд бўлади. Бундай давлат тузилмаларини ташкил этиш миллий туристик маҳсулотни яратиш ва туризм инфратузилмасини шакллантириш катта харажатлар талаб қиладиган ҳолларда яхши самара беради. Бундан ташқари, туризмни тартибга солувчи махсус давлат тузилмаси мамлакатга хорижий инвестицияларни жалб этишда, тармоқда кичик ва хусусий тадбиркорликни қўллаб-қувватлашда, хорижлик туристларнинг хавсизлигини таъминлашда ва бошқа бир қатор соҳаларда ҳам фаол иштирок этади.

Учинчи ёндашув туризмни тартибга солиш махсус вазирлик томонидан амалга оширилади. Ушбу вазирлик фаолияти кўп қиррали бўлиб, у туризмни ривожлантиришга доир масалаларда тегишли вазирликлар, минтақавий ҳукумат, муассасалар билан мувофиқлаштириш ишларини, туризмнинг амал қилиши ҳуқуқий-меъёрий базасини ишлаб чиқиш ҳамда такомиллаштиришга оид масалаларни ҳал қилади. Бундан ташқари, вазирлик мамлакатда туризмни ривожлантириш бўйича бошқа давлатлар билан ва халқаро ташкилотлар билан алоқалар ўрнатади, чет элда миллий туристик бизнесни тегишли ахборотлар билан таъминлаш вазифаларини бажаради.

Тадқиқотлар шуни кўрсатдики, кўпгина мамлакатларда туризм соҳасини тартибга солиш давлат ва хусусий секторлар иштирокида, уларнинг ўзаро ҳамкорлигида амал-

га оширилди. Бугун Жаҳон Туризм Ташкилоти (БТТ) томонидан амалга оширилган тадқиқотлар ҳам хусусий тузилмаларнинг жаҳон туризмни ривожлантиришга фаол иштирок этиши давлат томонидан кучли қўллаб – қувватлаш натижасида содир бўлади.

Бозорнинг ўз-ўзини тартиблаш механизмлари давлатнинг тегишли аралашувисиз иқтисодий ўсишга тўсқинлик қилувчи катта салбий оқибатларга олиб келиши мумкин. Булар жумласига иқтисодиёт монополиялашувининг кучайиши, аҳоли моддий табақалашининг тезлашуви, ижтимоий тармоқлар (соғлиқни сақлаш, фан, маданият, таълим) фаолиятининг қисқариши кабиларни киритиш мумкин.

Давлат ва унинг турли даражасидаги тузилмаларни миллий туризмни барқарор ривожлантириш стратегиясини амалга оширишда, соҳага бозорнинг таъсирини камайитиришда муҳим рол уйнайди.

Бозор иқтисодиёти шароитида давлатнинг туризм хизматлари бозорини тартибга солиш бир қатор вазифалар қаторига қуйидагиларни куриш мумкин:

- Туризмни ривожлантириш соҳасида ташкилий-иқтисодий ва ижтимоий сиёсат ишлаб чиқиш бўйича қарорлар қабул қилиш;
- Ижтимоий туризмни ривожлантириш муаммоларни ечиш чора – тадбирларини амалга ошириш;
- Туризмни ривожлантириш бўйича давлат дастурларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш;
- Туризмни ривожлантириш учун зарур бўлган инвестицияларни жалб этиш ва ундан самарали фойдаланишни таъминлаш.

Ўзбекистон шароитида юқорида қайд этилган вазифалар билан бир қаторда, туризмни энг истиқболли соҳа сифатида мамлакатда устувор ривожлантириш заруратидан келиб чиққан ҳолда, унинг ҳолати ҳамда ривожлантириш йўналишлари устидан доимий назоратни амалга оширишни ҳам давлатнинг асосий вазифаларидан бири сифатида қараш лозим деб ҳисоблаймиз. Айниқса, мамлакатда туризмни ривожлантириш стратегиясини ишлаб чиқишда, туристик объектлар жозибадорлигини таъминлашда, миллий туристик маҳсулотлар рақобатбардошлигини оширишда, туристлар ҳавсизлигини таъминлашда давлат фаол иштирок этмоғи лозим.

Ўзбекистонда туризмни истиқболли соҳа сифатида устун ривожлантириш стратегияни инобатга олган ҳолда, уни давлат томонидан тартибга солишни иккита асосий муҳим йўналишида амалга оширишни таклиф қиламиз.

Биринчи йўналиш – бозор механизмларининг амал қилиши учун зарур шарт – шароитлар яратиш ва муайян воситалар ёрдамида уларни тартибга солувчи ҳуқуқий базани такомиллаштириш, тармоқда монополияларнинг вужудга келишининг олдини олиши лозим. Давлат туризм хизматлари бозорига биринчидан талаб ва даромадни бошқариш, иккинчидан, таклиф ва нархларни бошқариш орқали таъсир кўрсатиш мумкин. Талабга таъсир кўрсатадиган давлат маркетинг (мижозларда талабни шакллантириш ҳамда мамлакатнинг туристик жозибадорлигини ошириш ҳамда потенциал мижозларда талабини шакллантиришда қуйидаги усулларни қўллаш таклиф этилади; соҳа мутахассисларини хорижга хизмат сафарига жўнатиш; телевидение ва радио орқали реклама қилиш; бепул рисолалар ва слайдлар тарқатиш; ярмарка кўрикларида иштирок этиш; мамлакатга ташриф буюрган хорижлик журналистлар билан учрашувлар ташкил этиш ва бошқалар) чекловлар белгилаш, нархни шакллантириш каби воситаларни унумли фойдаланиши мақсадга мувофиқ.

Иккинчи йўналиш – ижтимоий дастурлар ва ижтимоий йўналтирилган тадбирлар воситасида аҳолини ҳимоялаш ва кам таъминланган аҳоли қатламларини қўллаб – қувватлаш ижтимоий сиёсатини амалга ошириш. Ҳар иккала йўналиш ўзаро чамбарчас чора-тадбирларни изчиллик билан амалга ошириш – мамлакатда туризмни жадал ривожлантириш стратегиясини ҳаётга тадбиқ этишда катта ижобий натижалар беради.

Туризмни ривожлантиришда ва уни иқтисодий ўсишнинг етакчи тармоқларидан бирига айлантиришга эришган мамлакатларнинг илғор тажрибаси ҳам туристик хизматлар бозорининг ҳолати ва уни кенгайтириш имкониятлари айнан давлатнинг ушбу бозорини самарали тартибга солиш, туризм инфратузилмасини узлуксиз ривожлантириш муаммоларини ҳал этишдаги фаоллиги билан узвий боғлиқ эканлигидан далолат беради.

Манба ва адабиётлар руйхати:

1. UNWTO Tourism Highlights 2017 Edition
2. Балабанов И.Т., Балабанов А.И. Экономика туризма. Учеб. Пособие. –М.: Финансы и статистика, 2001, -176 с.
3. Белицкая О.В. Формирование механизмов модернизации курортно-туристического кластера в регионе (на примере Краснодарского края) Автореферат дисс. ... канд. экон. н Сочи, 2011.
4. Васильева Л.В. Организационно –экономический механизм обеспечения устойчивого развития туризма в регионе. Автореферат дисс. ... канд. экон. н. Санкт – Петербург, 2006.
5. Дмитриев М.Н., Забаева М.Н., Малыгина Е.Н. Экономика туристского рынка. Учебник -2-е, изд., перераб. и доп. –М., ЮНИТИ –ДАНА, 2010 -306 с.
6. Мартышенко Н.С., Марченко О.Г. Перспективы развития туризма в Приморском крае. Оценка пространственного развития туристских дистанций Приморского края как основа кластерной политики регион // Российское предпринимательство. – 2010. - № 3-1. – С. 172-17
7. Котлер Филип, Джон Боуэн, Джеймс Мейкенз Маркетинг. Гостеприимство и туризм: Учебник для вузов/Пер. с англ. под ред. Р.Б. Ноздревой. – М.: ЮНИТИ, 1998.
8. Тухлиев Н. Абдуллаева Т. Менеджмент и организация бизнеса в туризме Ўзбекистана. –Т.: Гос.науч.изд –во Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2006. -367 с.
9. Мухаммедов М.М. Рахматов Ф. Туризм соҳасида бозор муносабатларининг шаклланиши ва унинг тармоқ самарадорлиги кўрсаткичлари таъсири // Сервис ва туризм: бошқариш ва ривожлантириш муаммолари. Халқаро анжуман материаллари. Самарқанд 2007.
10. Тухлиев И.С. Ҳайитбоев Р., Ибодуллаев Н.Э. Амриддинов Р.С. Туризм асослари. Дарслик. Ўқув қўлланма. – С.СамИСи, 2010. -247 б.
11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги ПФ-4947-сонли Фармони.